

Police Powers and Commitments in Controlling Violence arising from Assemblies: A Comparative Study of Iranian Law and International Human Rights Law

Mehrdad Ganjali Darani¹, Sattar Azizi^{2}, Shahram Zarneshan³*

1. PhD Student in International Law, Faculty of Literature and Humanities, Hamadan Branch, Islamic Azad University, Hamadan, Iran.

Email: mgdarani@gmail.com

2. Professor, Department of International Law, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

*Corresponding Author: Email: s.azizi@basu.ac.ir

3. Associate Professor, Department of International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Email: zarneshan@atu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.344312.2066

Received:
3 October 2022

Accepted:
28 December 2022

Published:
4 June 2024

A B S T R A C T

Freedom of association is one of the most important human rights of human beings, which also plays a serious role in the demand and realization of other human rights. In many cases, these rallies are held to protest participants against the government's policies. The peaceful holding of rallies and the important role played by the police and other security forces in securing them are among the important issues that need to be addressed. In some cases, some participants in peaceful rallies may resort to violence and the police may be forced to use force to maintain order and security. The fundamental question of this article is what are the powers and obligations of governments, especially in the use of force to control peaceful assembly? The research method of this research is analytical-descriptive and the method of collecting information is library. The

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

results of this study show that Iran's domestic regulations are generally in line with human rights standards, but in some cases, there is a conflict between these regulations. In Law on the Use of Weapons by Armed Forces Officers, the police appear to use weapons to control illegal assemblies if other means are not effective, but in the human rights system, police can use force only in cases of legitimate self-defense.

Keywords: Peaceful assembly, Freedom of association, Right to life, Prohibition of torture, Police.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Legitimacy of Resorting to Force in Resolving Internal Conflicts", Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Hamadan Branch, Hamadan, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mehrdad Ganjali Darani: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft.

Sattar Azizi: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Shahram Zarneshan: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Writing - Review & Editing, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Ganjali Darani, Mehrdad, Sattar Azizi & Shahram Zarneshan.: "Police Powers and Commitments in Controlling Violence arising from Assemblies: A Comparative Study of Iranian Law and International Human Rights Law". *Journal of Legal Research* 23, no. 57 (June 4, 2024): 111-134.

Extended Abstract

Introductons

In this research, we seek to answer the question that when, under what conditions and to what extent can the police use force and violence against the demonstrators? The main hypothesis of the current research is based on the perception that Iran's internal regulations are generally in line with human rights standards, but in some cases there is a conflict between these regulations. In the "Act on the use of weapons by the officers of the armed forces", it seems that the police can use weapons to control illegal gatherings, if other means are not effective, but in the human rights system, only in cases of legitimate police self-defense and or others can be resorted to force.

Results and Discussion

Governments have a positive obligation to provide the necessary facilities in holding peaceful assemblies. Law enforcement agencies, including the police and authorities, must take all reasonable steps to communicate with the organizers/or participants of the rally, including regarding police actions in relation to any safety or security measures. A very important point in ensuring the safety of participants in a peaceful gathering is the issue of how to disperse the crowd in cases where the gathering turns violent. In order to disperse the protestors, comprehensive instructions have been created in compliance with the standards and principles of international human rights. In these instructions, the details related to when and under what conditions the gatherings should be dispersed are specified. The rules governing the use of force by the police and law enforcement institutions, which are mainly due to custom and general legal principles, should be searched for in the following two documents:

1-The 1979 Code of Conduct for Law Enforcement Officials was adopted by UN General Assembly Resolution 34/169 of 17 December 1979.

2-The Basic Principles were adopted by the Eighth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August to 7 September 1990.

In general, three principles govern the use of force by government and security forces, these three principles are: necessity, proportionality and caution. The most important domestic law regarding the use of police and other armed officers in Iran is the law on the use of weapons by officers of the armed forces in necessary cases, approved by the Islamic parliament on Januray 8, 1995. The most important and relevant article of the mentioned law with the main topic of this article is Article 4 of this law. According to the conditions stipulated in the mentioned article, the use of weapons by the agents is allowed in the conditions that firstly, other means have been used before and they have not

been effective, and secondly, before using the weapons with the disruptors and rebels, the justification for using the weapons has been exhausted.

Conclusion

All interventions by the police and security forces in gatherings must be carried out in accordance with the three principles of necessity, proportionality and caution, the principle of caution as an upstream principle by the government (in the general sense) through legislation, needs assessment and training, and the principles of proportionality and necessity during gatherings. It is observed by the trained police forces and other forces present in the gatherings. Articles 4 and 5 of the Law on the Use of Weapons by Armed Forces Officers in Necessary Cases approved by the Islamic Council in 1373 are the most important legal articles that can be used and cited in the field of protecting the human rights of individuals and especially their right to life in peaceful gatherings in Iran. One of the most important points to consider in the field of protecting the right to life of people in peaceful gatherings is to give authority to detect unrest and use weapons to a person, including the governor, the governor, and any member of the security council, contrary to the requirements of the precautionary principle.

اختیارات و تعهدات پلیس در کنترل خشونت‌های ناشی از اجتماعات: مطالعه تطبیقی حقوق ایران و قواعد حقوق بین‌الملل بشر

مهرداد گنجعلی دارانی^۱، ستار عزیزی^۲، شهرام زرنشان^۳

۱. دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

mgdarani@gmail.com

۲. استاد، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

* نویسنده مسئول: S.azizi@basu.ac.ir

۳. دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

szarneshan@yahoo.com

چکیده:

آزادی اجتماعات یکی از حقوق مهم بشری انسان‌ها است که در مطالعه و تحقق دیگر حقوق بشری نیز نقشی جدی ایفا می‌کند. در بسیاری از موارد، این تجمعات، برای اظهار اعتراض شرکت‌کنندگان به سیاست‌های دولت‌ها برگزار می‌گردد. برگزاری مسالمت‌آمیز تجمعات و نقش مهمی که پلیس و دیگر نیروهای امنیتی در تأمین آن بر عهده دارند، از جمله موضوعات مهمی است که بررسی آن واجد اهمیت است. در مواردی ممکن است برخی از شرکت‌کنندگان در تجمعات مسالمت‌آمیز به خشونت روی آورند و پلیس برای تأمین نظم و امنیت ناچار شود از زور استفاده کند. سؤال اساسی این مقاله آن است که اختیارات و تعهدات دولت‌ها به‌ویژه در زمینه توسل به زور جهت کنترل تجمعات مسالمت‌آمیز چیست؟ روش بررسی این پژوهش، تحلیلی - توصیفی و شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که مقررات داخلی ایران به‌صورت کلی منطبق با موازین حقوق بشر است؛ اما در مواردی نیز تعارض میان این مقررات وجود

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.344312.2066

تاریخ دریافت:

۱۱ مهر ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۷ دی ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۵ خرداد ۱۴۰۳

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

دارد. در «قانون به کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح»، به پلیس اختیار داده شده است تا جهت کنترل برگزاری تجمعات غیرقانونی، در صورت مؤثر نشدن دیگر وسایل، از سلاح نیز استفاده کند اما در نظام حقوق بشر، تنها در موارد دفاع مشروع پلیس از خود و یا دیگران می‌توان به زور متوسل شد.

کلیدواژه‌ها:

اجتماعات مسالمت‌آمیز، آزادی اجتماعات، حق حیات، منع شکنجه، پلیس.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «مشروعیت توسل به زور در حل و فصل اختلافات داخلی»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، همدان، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مهرداد گنجعلی دارانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی.
ستار عزیزی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.
شهرام زرریشان: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

گنجعلی دارانی، مهرداد، ستار عزیزی و شهرام زرریشان. «اختیارات و تعهدات پلیس در کنترل خشونت‌های ناشی از اجتماعات: مطالعه تطبیقی حقوق ایران و قواعد حقوق بین‌الملل بشر». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۳، ش. ۵۷ (۱۵ خرداد ۱۴۰۳): ۱۱۱-۱۳۴.

مقدمه

آزادی اجتماعات در تمامی طیف‌ها و شیوه‌های شکل‌گیری آن از مهم‌ترین حقوق بشری شناخته می‌شود که هرچند ماهیتی از نسل اول حقوق بشر یعنی حقوق مدنی و سیاسی دارد، اغلب زمینه‌ساز مطالبه و پیگیری حقوق مندرج در نسل‌های دوم و سوم حقوق بشر (حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حقوق همبستگی) می‌گردد و بدین تفسیر ارزشی چندگانه در نظام حقوق بشر ایفا می‌نماید. بدین معنا که خود حقی است که زمینه‌ساز مطالبه و تحقق حقوق دیگر می‌گردد.

اعلامیه جهانی حقوق بشر برای نخستین بار آزادی اجتماعات را به‌عنوان حق بشری به رسمیت شناخت. پس از اعلامیه جهانی حقوق بشر حق بر آزادی اجتماعات به‌صورت جداگانه از حق آزادی تشکیلات توسط میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی به رسمیت شناخته شد. این حق توسط اسناد منطقه‌ای حقوق بشر همچون اعلامیه آمریکایی حقوق و وظایف انسان، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، منشور اجتماعی اروپا و کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین و منشور آفریقایی حقوق بشر و خلق‌ها مورد توجه قرار گرفته و به رسمیت شناخته شده است.^۱

در این مقاله به بررسی شرایط و مقدمات برگزاری اجتماعات، عدم لزوم اخذ مجوز (تنها اطلاع قبلی) و سایر مباحث مربوط به وظایف پلیس قبل از برگزاری تجمع نمی‌پردازیم بلکه تنها بر اختیارات و تعهدات پلیس در کنترل خشونت‌های ناشی از تجمعات تمرکز می‌کنیم. پلیس به‌عنوان اولین و مهم‌ترین نیروی دولتی است که در مقابله با شورش‌های ناشی از برگزاری اجتماعات، نقشی بسیار جدی را ایفا می‌نماید. البته منظور از پلیس در این خصوص تنها نیروهایی که به‌عنوان پلیس شناخته می‌شوند نیست و شامل تمامی نیروهای نظامی دولتی، نیروهای داوطلب و یا سایر نیروهایی که تحت نظر، با تحریک و یا تأیید دولت‌ها با سطوح مختلفی از زور و یا اجبار فیزیکی اقدام می‌نمایند نیز می‌شود.

در تحقیق حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال هستیم که پلیس در چه زمان، با رعایت چه شرایطی و تا چه میزانی می‌تواند در مقابله با تظاهرات کنندگان از زور و خشونت بهره‌جوید؟ سؤالات فرعی نیز در این چهارچوب مطرح می‌گردند مانند این مسئله که آیا پلیس در شرایط استثنائی و خاص می‌تواند دست به سلب حق حیات تظاهرکنندگان بزند؟ اگر پاسخ مثبت باشد، آن‌گاه این سؤال مطرح خواهد شد که پلیس بنا بر چه شرایط و در صورت رسیدن به چه آستانه‌ای می‌تواند به چنان اقدامی دست

۱. نک: رضا اسلامی و محمدمهدی کمالوند، «چالش‌های آزادی اجتماعات در سیستم حقوقی ایران در پرتو نظام بین‌المللی حقوق بشر»، حقوقی بین‌المللی، ۳۱، ۵۰ (۱۳۹۳)، ۱۸۷-۲۲۲.

زند که به سلب حیات منجر گردد؟

بررسی این پژوهش ناظر بر مقایسه تطبیقی قواعد حقوق بین الملل بشر با نظام حقوقی ایران است. فرضیه اصلی تحقیق حاضر بر این برداشت استوار است که مقررات داخلی ایران به صورت کلی منطبق با موازین حقوق بشر است اما در مواردی نیز تعارض میان این مقررات وجود دارد. در «قانون به کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح»، به نظر می‌رسد که پلیس جهت کنترل برگزاری تجمعات غیرقانونی، در صورت مؤثر نشدن دیگر وسایل، از سلاح نیز استفاده می‌کند اما در نظام حقوق بشر، تنها در موارد دفاع مشروع پلیس از خود و یا دیگران می‌توان به زور متوسل شد.

۱- تعریف اجتماعات مسالمت‌آمیز

نظر به این واقعیت که اختیارات و تکالیف پلیس در مواجهه با خشونت‌ها در اجتماعات، برحسب ویژگی اولیه مسالمت‌آمیز بودن اجتماعات با مسلحانه بودن تجمع‌کنندگان متفاوت است لذا باید در ابتدا تعریفی از اجتماعات مسالمت‌آمیز داشته باشیم. بدیهی است اگر شرکت‌کنندگان در تجمع، مسلح باشند، آن تجمع ویژگی مسالمت‌آمیز بودن را از دست می‌دهد و از همان ابتدا پلیس موظف است نسبت به خلع سلاح و یا متفرق کردن آنها اقدام نماید اما اختیارات و تعهدات پلیس در برخورد با خشونت‌هایی که حین برگزاری اجتماعی مسالمت‌آمیز روی می‌دهد، از پایه متفاوت است.

مهم‌ترین سند تفسیرکننده حق بر «اجتماعات مسالمت‌آمیز» (مندرج در ماده ۲۱ میثاق حقوق مدنی و سیاسی)، «نظریه عام شماره ۳۷» است که در ۱۷ سپتامبر ۲۰۲۰ به تصویب کمیته حقوق بشر رسید.^۲ کمیته در این تفسیر عام بر این اعتقاد است که اصل بر مسالمت‌آمیز بودن تجمعات است.^۳ «بررسی این مسئله که آیا تجمع برگزارشده، مسالمت‌آمیز است یا نه را باید با توجه به این نکته بررسی کرد آیا خشونت از طرف شرکت‌کنندگان در تجمع آغاز شده است یا نه؟ اگر سوی مأموران دولتی و یا توسط اشخاص تحریک‌شده از سوی دولت، خشونت علیه تجمع‌کنندگان آغاز شود، ویژگی آن تجمع را به تجمع غیرمسالمت‌آمیز تبدیل نمی‌کند».^۴ در هر حال، این احتمال که ممکن است برگزاری یک تجمع مسالمت‌آمیز، واکنش متقابل و یا حتی خصمانه را از سوی برخی افراد در برداشته باشد، دلیل کافی برای

2. General comment No. 37 (2020) on the right of peaceful assembly (article 21): 17 September 2020. CCPR/C/GC/37

3. Ibid. 17.

4. Ibid. 18.

ممنوع کردن و یا محدود کردن آن تجمع نخواهد بود.^۵

همچنین این سؤال مطرح شده است که اگر تعداد قابل توجهی از مشارکت‌کنندگان در یک تجمع، برای دفاع از خود، سلاح‌هایی همچون باتون^۶ حمل نمایند و در صورتی که در آغاز به اقدامات خشونت‌آمیز مبادرت نکنند و تنها در صورتی که به آنها حمله شود از خود دفاع نمایند، آیا باید آن تجمع را مسالمت‌آمیز محسوب کرد یا خیر؟ در پاسخ، اغلب گفته شده است که چنین تجمعی را باید علی‌الاصول مسالمت‌آمیز محسوب کرد مگر آنکه این سلاح‌ها آشکارا حمل شوند. همچنین حمل سلاح‌های سرد و گرم مانند چاقو و تفنگ، ویژگی مسالمت‌آمیز تجمع را از میان برمی‌دارد.^۷

همچنین اگر بخش قابل توجهی از شرکت‌کنندگان در تجمع به خشونت متوسل نشوند و تنها «یک یا چند نفر از تجمع‌کنندگان به خشونت متوسل شوند؛ این اقدامات انفرادی باعث نخواهد شد تا تجمع را غیرمسالمت‌آمیز محسوب نماییم. حمل وسایل و ابزاری مانند ماسک گاز یا کلاه ایمنی لزوماً کافی نیست تا عمل تجمع‌کنندگان اقدامی خشونت‌آمیز تفسیر شود. بلکه این امر را باید مورد به مورد و با توجه به اوضاع و احوال هر قضیه، مورد بررسی قرار داد»^۸.

۲- همکاری پلیس در برگزاری تجمع با سازمان‌دهندگان/برگزارکنندگان تجمع

دولت‌ها تعهد اجابایی دارند تا در برگزاری تجمعات مسالمت‌آمیز، تسهیلات لازم را فراهم آورند. نهادهای مجری قانون از جمله پلیس و مقامات باید تمام اقدامات منطقی را جهت ارتباط با سازمان‌دهندگان/یا شرکت‌کنندگان در تجمع از جمله در خصوص اقدامات پلیس در رابطه با هرگونه تدابیر ایمنی یا امنیتی انجام دهند.

مقامات دولتی، از جمله مجریان قانون، بی‌گمان باید تلاش کنند تا با سازمان‌دهندگان و/یا شرکت‌کنندگان تجمع در تعامل باشند و مدارک مربوط به این تعامل نیز قابل راستی‌آزمایی باشد. به این منظور همواره باید فردی توسط مقامات دولتی در وزارت مربوطه (مانند وزارت کشور) جهت برقراری تماس و تعامل با برگزارکنندگان تجمعات در دسترس باشد که به‌عنوان «مأمور مرتبط» میان سازمان‌های

5. Ibid. 27.

6. Baton

7. Stuart Casey-Maslen, Use of Force in Law Enforcement and the Right to Life: The Role of the Human Rights Council (Switzerland, Geneva: Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2016), 18.

8. Ibid. 19.

دولتی و برگزارکنندگان تجمع اقدام نمایند.^۹ همچنین کمیته حقوق بشر در نظریه عام شماره ۳۷ تأکید کرده است که آموزش‌های لازم به «مأمور مرتبط» باید داده شود تا مهارت لازم جهت مدیریت اختلافات و مشکلات را داشته باشد. مضاف بر آنکه اگر برگزارکنندگان تجمع، گروهی را به‌عنوان انتظامات تعیین کرده باشند، نیروهای پلیس در کنترل بی‌نظمی باید با این اشخاص همکاری کنند؛ اما برگزارکنندگان الزامی به تعیین انتظامات ندارند.^{۱۰}

در نظریه عام شماره ۳۷ بر این موضوع تأکید شده است که پلیس نباید از «اقدامات پیشگیرانه تهاجمی»^{۱۱} در زمان برگزاری تجمع استفاده نماید. پلیس نباید مانع کسانی شود که در مسیر پیوستن به تجمع هستند. شرکت‌کنندگان نباید تفتیش یا دستگیر شوند، مگر اینکه دلیل مشخص و بارزی مبنی بر وجود خطر «خشونت قریب‌الوقوع»^{۱۲} داشته باشد.^{۱۳}

همچنین پلیس و نیروهای امنیتی موظف هستند تا حقوق شرکت‌کنندگان در تهاجم را رعایت کرده و بدان احترام بگذارند. همچنین حقوق ناظران و عابران نیز باید رعایت گردد.

۳- دامنه اختیار پلیس در توسل به زور در اسناد نرم حقوق بشری جهت کنترل تجمعات خشونت‌آمیز

نکته بسیار مهم در تأمین امنیت شرکت‌کنندگان در یک تجمع مسالمت‌آمیز، موضوع چگونگی پراکنده کردن جمعیت در مواردی است که این تجمع به خشونت گراییده است. برای پراکنده کردن معترضان، دستورالعمل‌های جامعی با رعایت موازین و اصول حقوق بین‌الملل بشر، ایجاد شده است. در این دستورالعمل‌ها، جزئیات مربوط به اینکه در چه زمان و تحت چه شرایطی باید اقدام به پراکنده کردن تجمعات کرد، مشخص شده است. کمیته حقوق بشر در نظریه عام شماره ۳۷ بر این نکته تأکید دارد که مقام دستوردهنده برای پراکنده کردن تجمع‌کنندگان باید از قبل معین شده باشد و این مقررات باید به‌صورت عمومی منتشر گردد تا همگان از آن مطلع گردند.^{۱۴}

شورای حقوق بشر در قطعنامه مهمی که در سال ۲۰۱۴ صادر نمود، خاطرنشان کرد: «از زور تنها برای دفع تهدیدات قریب‌الوقوع علیه حیات انسان‌ها باید استفاده کرد نه آنکه تنها برای پراکنده کردن

9. General Comment no. 37, para. 49.

10. General Comment no. 37, para. 11.

11. Intrusive Anticipatory Measures

12. Imminent Violence

13. General Comment no. 37, para. 49.

14. General Comment no. 37, para. 67.

شرکت‌کنندگان در تجمع از زور استفاده شود^{۱۵}».

قواعد ناظر بر توسل به زور از سوی پلیس و نهادهای حافظ نظم که بیشتر ناشی از عرف و اصول کلی حقوقی است را در ابتدا در دو سند ذیل باید جستجو کرد:

۱- «قواعد رفتاری نیروهای حافظ نظم^{۱۶}» مصوب ۱۹۷۹

۲- «اصول بنیادین ناظر بر توسل به زور توسط پلیس و نیروهای حافظ نظم^{۱۷}» مصوب ۱۹۹۰
هر دو سند فوق‌الذکر تحت نظارت «کنگره مبارزه با جرایم ملل متحد» تصویب شده‌اند که هر پنج سال یک بار با حمایت «دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرایم ملل متحد» با حضور سیاست‌گذاران و افسران مبارزه با جرایم و مواد مخدر در وین برگزار می‌گردد^{۱۸}.

دیوان اروپایی و آمریکایی حقوق بشر در چندین رأی خود به اسناد مذکور به‌ویژه سند سال ۱۹۹۰ به‌عنوان قواعدی الزام‌آور اشاره کرده‌اند که پلیس در موارد توسل به زور باید آنها را در نظر داشته باشد. کمیته حقوق بشر نیز در تازه‌ترین تفسیر عمومی خود در مورد ماده ۶ میثاق (حق حیات) بر لزوم رعایت مفاد اسناد مذکور در عملیات نیروهای پلیس تأکید کرده است^{۱۹}.

به‌صورت کلی سه اصل بر توسل به زور توسط نیروهای دولتی و امنیتی حاکم است، این سه اصل عبارت‌اند از: ضرورت، تناسب و احتیاط^{۲۰}. البته این وفاق نظر وجود دارد که این هنجارها به‌عنوان اصول کلی برای تمامی دولت‌ها الزام‌آور است^{۲۱}. مؤلفه‌های ضرورت و تناسب محدودیت‌هایی را برای زمان و چگونگی استفاده قانونی و مشروع از زور توسط پلیس ایجاد می‌نمایند. مقامات مجری قانون باید از هر دو اصل پیروی کنند و عدم رعایت هر یک از این اصول به معنای نقض حقوق بشری افراد است.

15. A/RES/25/38, OP10.

16. The 1979 Code of Conduct for Law Enforcement Officials was adopted by UN General Assembly Resolution 34/169 of 17 December 1979.

17. The Basic Principles were adopted by the Eighth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August to 7 September 1990

این سند نیز طی قطعنامه شماره ۱۶۶/۴۵ در تاریخ ۱۸ دسامبر ۱۹۹۰ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید و به همراه سند سال ۱۹۷۹ به‌عنوان «حقوق نرم» ناظر بر مقررات توسل به زور از سوی پلیس شناخته می‌شوند زیرا مجمع عمومی از دولت‌ها تقاضا کرده است تا اصول و قواعد مندرج در این اسناد را رعایت نمایند.

18. Casey-Maslen, Op. Cit. 5.

19. CCPR/C/GC/36, General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, para. 13.

20. See: Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christ of Heyns, A/HRC/26/36, 1 April 2014, §§59-73.

21. Stuart Casey-Maslen and Sean Connolly, *Police Use of Force under International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, Ch. III.

اصل احتیاط باید توسط مقامات مافوق پلیس اعمال شود. محتوای این اصل از دولت‌ها می‌خواهد که اطمینان حاصل کنند که عملیات اجرای قانون به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی و اجرا شود که خطر آسیب به شهروندان را به حداقل برساند.^{۲۲}

اصولاً رویکرد پلیس در تجمعات باید مبتنی بر اتخاذ تاکتیک‌های تنش‌زدایی از جمله بر اساس ارتباط، مذاکره و تعامل باشد. بر همین اساس نیروهای پلیس هم باید به‌صورت نظری (در کلاس‌های درس) و هم باید در عرصه عملی (در برگزاری مانورهای تجمعات مسالمت‌آمیز و اعمال ناگهانی خشونت از سوی تجمع‌کنندگان) آموزش دریافت نمایند.^{۲۳}

سه اصل حاکم را در اینجا به‌اختصار توضیح می‌دهیم.

۴- اصول حاکم در توسل به زور توسط پلیس و نیروهای امنیتی

در این قسمت اصول حاکم در توسل به زور توسط پلیس و نیروهای امنیتی در حفظ نظم و کنترل خشونت‌ها در تجمعات مسالمت‌آمیز را بررسی می‌کنیم.

۴-۱- اصل ضرورت

مبتنی بر اصل ضرورت، نیرویی که برای اجرای قانون استفاده می‌شود باید در شرایط موجود ضروری باشد. ماده ۳ دستورالعمل رفتار ۱۹۷۹ تصریح می‌کند که مقامات مجری قانون، مجاز به کاربرد زور «فقط در مواقع ضروری» هستند و هرگونه استفاده از زور توسط مقامات مجری قانون باید در شرایط «استثنایی» صورت گیرد. بر این اساس، بسیاری از موارد توسل به زور، مشروع نخواهد بود و باید از ابزارهای غیرخشونت‌آمیز برای حفظ نظم استفاده کرد. ابزارهای غیرخشونت‌آمیز شامل متقاعدسازی، مذاکره و میانجی‌گری است که توسط مقامی صلاحیت‌دار که به نمایندگی از حکومت عمل می‌کند به کار گرفته شود.^{۲۴}

همچنین بر مبنای اصل ضرورت هر استفاده از زور، صرف‌نظر از ماهیت و میزان آن، باید برای هدفی مشروع به کار رود. همان‌طور که ماده ۳ سند سال ۱۹۷۹ تصریح می‌کند، مأموران انتظامی فقط در حدی که برای انجام وظیفه خود لازم است می‌توانند از زور استفاده کنند. مقامات مجری قانون

22. Casey-Maslen, Op. Cit. 5-7.

23. Ibidem

24. ECHR, Shchiborshch and Kuzmina v Russia, First Section, Judgment, 16 January 2014 (as rendered final on 2 June 2014).

می‌توانند از محدودترین میزان زور بهره ببرند «آن‌گونه که در شرایط معقول لازم است» و از توسل بیش از حد به زور خودداری نمایند. دستورالعمل اروپایی اخلاق پلیس شورای اروپا در سال ۲۰۰۱ به‌طور مشابه تصریح می‌کند که پلیس می‌تواند «فقط تا حدی که برای دستیابی به یک هدف مشروع لازم است» از زور استفاده کند.^{۲۵}

در موردی که استفاده از زور برای پراکنده کردن مردم و کنترل تجمعات غیرمسالمت‌آمیز، ضروری می‌نماید. از سلاح گرم تنها در موردی می‌توان استفاده کرد که ثابت شود بهره‌گیری از دیگر ابزارهای کمتر خطرناک، غیرمؤثر است و تهدید قریب‌الوقوعی علیه جان و یا آسیب جدی وجود داشته باشد. «آتش گشودن بی‌هدف بر روی معترضان، شیوه مشروع و قابل قبول برای پراکنده کردن جمعیت نیست».^{۲۶}

پلیس باید عالی‌ترین توجه را به حفاظت و پاسداری از حق حیات، مبذول دارد. این قاعده و اصل، آثار قابل توجهی بر استفاده از توسل به زور توسط پلیس دارد. در مواردی ممکن است استفاده از زور، تنها راه ممکن برای جلوگیری از ارتکاب جرم باشد. در عین حال، باید پلیس این امر را در نظر داشته باشد که توسل به زور، آخرین اقدام و عملی استثنایی برای تأمین نظم باید باشد. توسل به زور باید متناسب با تهدید انجام شده و تنها به میزانی مورد استفاده قرار گیرد که برای تأمین هدف مورد نظر (جلوگیری از مرگ و یا آسیب جسمانی شدید)، ضرورت داشته باشد.^{۲۷} مأموران پلیس و مراجع حفظ امنیت از سلاح گرم و نیروی کشنده علیه افراد تنها در شرایط استثنایی حق دارند استفاده کنند:

الف: دفاع مشروع قانونی از خود و یا دیگران در برابر تهدید قریب‌الوقوع مرگ و یا آسیب جدی به اشخاص

ب: ممانعت از تمهید اقدامات معطوف به ارتکاب جرایم حاوی تهدید جدی علیه حیات

ج: جهت بازداشت فردی که مسبب ایجاد تهدیدات فوق‌الذکر است و یا در حال فرار است

آن هم در صورتی که استفاده از ابزار کمتر کشنده، امکان‌پذیر است.

اگر شرایط فوق‌الذکر وجود داشته و استفاده از سلاح گرم لازم شد، مأمور مربوطه باید ضمن آشکار کردن اسلحه، فرد مورد هدف را تهدید کند که از سلاح استفاده خواهد کرد و فرصتی معقول به آن شخص داده شد تا به قانون تمکین کند مگر آنکه ارائه فرصت با توجه به تهدید قریب‌الوقوع علیه جان

25. European Code of Police Ethics, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001, 37. <http://polis.osce.org/library/f/2687/500/CoE-FRA-RPT-2687-EN-500>.

26. Ibid. 85.

27. Ibidem

دیگران، معقول نباشد.^{۲۸}

کمیته حقوق بشر نیز در نظریه عام شماره ۳۷ خاطر نشان می‌سازد که استفاده از زور باید آخرین ابزار ضروری برای حفظ نظم از سوی پلیس باشد و در هر حال، مأموران پلیس باید با رعایت مواد ۶ و ۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، اصول اساسی قانونی بودن، ضرورت، تناسب و منع تبعیض را رعایت کنند. همچنین هر یک از مأموران پلیس که از زور استفاده می‌کنند باید در خصوص یکایک موارد توسل به زور مسئول شناخته شوند که آیا اصول فوق‌الذکر را رعایت کرده‌اند یا خیر؟^{۲۹}

اصولاً گفته می‌شود که مأموران پلیس تنها در فرض دفاع مشروع، حق دارند تا از زور استفاده نمایند. جهت تحقق شرایط لازم دفاع مشروع در برابر تهدید شخص متهم، لازم نیست که او حامل اسلحه گرم باشد بلکه استفاده از چاقو، میله آهنی یا حتی چوب بیسبال، راندگی با ماشین با هدف صدمه زدن به پلیس یا دیگر اشخاص، می‌تواند تهدیدی کافی محسوب شود.^{۳۰} همچنین اقدام متهم به تجاوز به عنف می‌تواند تهدید کافی تلقی گردد.^{۳۱}

اصولاً توصیه می‌شود که از سلاح‌های غیرکشنده در مهار خشونت‌ها استفاده شود. «سلاح غیرکشنده^{۳۲}»، سلاحی است که برای ناتوان‌سازی هدف حمله مورد استفاده قرار می‌گیرد به جای آنکه او را به قتل رساند و یا آسیب شدید جسمی به وی وارد سازد. البته گروهی معتقدند که ممکن است در موارد خاصی، استفاده زیاد یا غیرمتعارف از این نوع سلاح‌ها نیز به قتل و یا آسیب شدید جسمی به افراد منجر شود لذا ترجیح داده‌اند از واژه «کمتر کشنده^{۳۳}» به جای غیرکشنده استفاده نمایند.

سلاح‌های کمتر کشنده شامل طیف گسترده‌ای از سلاح‌ها می‌شوند. این سلاح‌ها شامل باتون‌های سنتی پلیس، اسپری فلفل، گاز اشک‌آور، سلاح‌های الکتریکی هدایت‌شونده، گلوله‌های لاستیکی و پلاستیکی و ماشین‌های آب‌پاش می‌شوند.^{۳۴}

در حال حاضر مبتنی بر حقوق عرفی دولت‌ها متعهد هستند تا تضمین نمایند که اعمال زور مشروع و قانونی به شیوه‌ای تبعیض‌آمیز نباشد و یا علیه فردی که هیچ مقاومتی نشان نمی‌دهد، اعمال نشود. در هر شرایطی، زمانی که نیاز به اقدام خشونت‌آمیز بیشتر برطرف شد (به‌طور مثال زمانی که یک مظنون

28. Ibid. 85-86.

29. General Comment no. 37, para. 67.

30. Stuart Casey-Maslen, Use of Force 12

31. Ibidem

32. Non-Lethal Weapons

33. Less-Lethal Weapons

34. Casey-Maslen, Op. Cit. 14.

به‌طور ایمن و قانونی بازداشت می‌شود)، اعمال زور باید متوقف شود. اعمال تبعیض‌آمیز، برای مثال علیه اقلیت‌ها، «در اصل خودسرانه» و در نتیجه نقض تعهدات بین‌المللی دولت‌ها است. بدیهی است که اشکال غیرقانونی دستگیری یا بازداشت، از مصادیق اجرای قانون محسوب نمی‌گردد و خود از مصادیق کاربرد خودسرانه و نامشروع زور است.^{۳۵}

همچنین رعایت اصل ضرورت متضمن آن است که حتی در مواقعی که نیاز به اعمال میزانی از زور وجود دارد، نباید از حداقل متعارف و مشروع که در شرایط مربوطه ضروری است، تجاوز شود.^{۳۶} حتی مظنونان بالقوه به ارتکاب اقدامات خشونت‌آمیز نیز باید به‌جای اینکه موضوع اقدامات خشونت‌آمیز و یا سلب حیات قرار بگیرند، با رعایت الزامات قانونی مشروع و بدون تحمیل هرگونه زور بیش از حد، دستگیر و به مقامات قانونی معرفی شوند.^{۳۷} همچنین زور مورد استفاده باید متناسب با سطح مقاومتی باشد که متهم بروز داده است.^{۳۸} کمیته حقوق بشر ملل متحد نیز بر این موضوع صحنه‌گذارده است، در پرونده خانم ماریا فانی سوارز د گوئرو علیه کلمبیا هنگامی که افسران مجری قانون به‌جای دستگیری گروهی از مظنونان تروریستی، آنها را به ضرب گلوله کشتند، حق حیات را نقض نموده بودند. خشونت نسبت به قربانیان بدون دادن هیچ فرصتی به آنها برای تسلیم شدن به گشت پلیس یا ارائه هیچ توضیحی در مورد حضور یا قصد خود بوده است. هیچ مدرکی مبنی بر اینکه اقدام پلیس برای دفاع از خود یا دیگران ضروری بوده یا برای دستگیری یا جلوگیری از فرار افراد مربوطه ضروری بوده است وجود ندارد.^{۳۹} این موضوع در پرونده‌های مختلفی در دیوان اروپایی حقوق بشر مورد بررسی و تأکید قرار گرفته است برای نمونه در پرونده بویاد علیه بلژیک دیوان در تحلیل خود بیان داشت: در رابطه با شخصی که با مأموران مجری قانون مواجه می‌شود، هرگونه توسل به زور فیزیکی که کرامت انسانی را کاهش می‌دهد، در اصل، نقض حق آزادی و منع شکنجه و رفتار غیرانسانی یا تحقیرآمیز محسوب می‌گردد. در نتیجه، هر استفاده از زور باید توجیه‌پذیر، مشروع و حداقلی باشد. در هر حال، وقتی نیاز به زور تمام می‌شود،

35. See: HRC/RES/31/37, OP2, Human Rights Committee, General Comment no 35 on Article 9 (Liberty and security of person), CCPR/C/GC/35, 16 December 2014, 17.

36. See: Commentary (a) on Art. 3, 1979 Code of Conduct; and Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christ of Heyns, A/HRC/26/36, 1 April 2014, §59.

37. N. S. Rodley, 'Integrity of the Person' in Daniel Moeckli et al., International Human Rights Law (Oxford: Oxford University Press, 2010), 223.

38. IACtHR, Nadege Dorzema et al v Dominican Republic, Judgment (Merits, Reparations and Costs), 24 October 2012, §85(iii). See also Nigel Rodley & Matt Pollard, The Treatment of Prisoners under International Law (Oxford: Oxford University Press, 2009), 499.

39. HRCtee, Suarez de Guerrero v Colombia, Views, Comm no R.11/45, 9 April 1981, Supp No. 40 (A/37/40) at 137 (1982).

استفاده از زور سریعاً می‌بایست متوقف گردد.^{۴۰}

۴-۲- اصل تناسب

معمولاً استنباط صحیحی از مفهوم اصل تناسب در توسل به زور وجود ندارد. گاهی اوقات، این اصل، با تعهد به استفاده از حداقل نیروی لازم (که بخشی از اصل ضرورت است) اشتباه گرفته می‌شود یا به اشتباه در این چهارچوب تعبیر می‌شود که یک مقام مجری قانون فقط حق استفاده از همان سطح و نوع خشونت را دارد که مظنون یا مجرم به آن متوسل می‌گردد. در واقع، تناسب «حداکثر نیروی را مشخص می‌نماید که ممکن است برای دستیابی به یک هدف مشروع خاص مورد استفاده واقع شود».^{۴۱} همان‌طور که ماده ۳ دستورالعمل مصوب ۱۹۷۹ شورای اروپا تصریح می‌کند: در هیچ موردی این ماده نباید به‌گونه‌ای تفسیر شود که استفاده از زور نامتناسب با هدف مشروع را مجاز سازد.^{۴۲}

تناسب، زمانی مطرح می‌شود که اصل ضرورت رعایت شده باشد، اما ممکن است در فرضی هرچند که به مفاد اصل ضرورت عمل شده است، اما مفاد اصل تناسب به دلیل میزان زور اعمال شده، رعایت نشده باشد. همان‌طور که ماده ۵ اصول اساسی استفاده از اسلحه و سلاح‌های گرم مصوب ۱۹۹۰ بیان می‌دارد: «هرگاه استفاده قانونی از زور و سلاح گرم اجتناب‌ناپذیر باشد، مأموران مجری قانون باید ... متناسب با جدیت جرم و هدف مشروعی که باید به آن دست یابند، اقدام کنند».^{۴۳} به‌عنوان مثال یک نمونه از موارد استفاده نامناسب از زور، استفاده از سلاح گرم برای ممانعت از فرار یک دزد غیر مسلح است. در همین راستا دیوان اروپایی حقوق بشر اعلام کرده است، مظنونی که در حال فرار است و تهدیدی برای زندگی نیست نباید مورد شلیک گلوله قرار گیرد «حتی اگر عدم استفاده از نیروی کشنده منجر به از دست رفتن فرصت دستگیری و ممانعت از فرار او شود».^{۴۴} بر اساس ماده ۵ اصول اساسی استفاده از اسلحه و سلاح‌های گرم مصوب ۱۹۹۰، هر زمان که استفاده قانونی از زور و سلاح گرم اجتناب‌ناپذیر باشد، مقامات مجری قانون باید «آسیب و جراحت را به حداقل برسانند» و «به جان انسان‌ها احترام بگذارند و

40. ECtHR, Bouyid v Belgium, Grand Chamber, Judgment, 28 September 2015, 88-100.

41. Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christof Heyns, A/HRC/26/36, 1 April 2014, 66. Its meaning is therefore to be distinguished and differs from the notion of proportionality in other branches of international law, such as jus ad bellum or international humanitarian law.

42. Commentary (b) on Art 3, 1979 Code of Conduct.

43. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990.

44. ECtHR, Nachova v Bulgaria, Grand Chamber, Judgment, 6 July 2005, §95.

از آن محافظت نمایند». از برخی دولت‌ها مانند ترکیه انتقاد شده است که بر اساس قانون سال ۲۰۱۵ به پلیس اجازه استفاده از سلاح کشنده جهت جلوگیری از تخریب اموال توسط تظاهرکنندگان را داده است.^{۴۵} همچنین کمیته حقوق بشر از فرانسه در مورد کنترل تجمعات خشونت‌آمیز سال ۲۰۱۵ انتقاد کرده است که پلیس از زور به صورت نامتناسب استفاده کرده است.^{۴۶}

کمیته حقوق بشر در نظریه عام شماره ۳۷ بر این نکته تأکید کرده است که حتی در زمان مخاصمات مسلحانه نیز اگر تجمع مسالمت‌آمیزی برگزار شود، همچنان نیروی پلیس باید مقام کنترل‌کننده تجمع باشد و کماکان مقررات میثاق حقوق مدنی و سیاسی اعمال خواهد شد. تمامی شرکت‌کنندگان در تجمعات مسالمت‌آمیز در دوران مخاصمات مسلحانه و حتی در سرزمین‌های اشغالی، از حمایت‌های مندرج در میثاق برخوردار خواهند شد و جز در موردی که شرکت‌کنندگان در تجمع به خشونت مبادرت نوزند، نباید علیه آنها به زور متوسل شود و حتی در فرض اخیر نیز، اصل تناسب در برخورد با شرکت‌کنندگان مسلح نیز باید رعایت گردد.^{۴۷}

۴-۳- اصل احتیاط

اصل احتیاط، سومین اصل اساسی است اما در عین حال، آن را باید مقدمه اعمال اصول ضرورت و تناسب دانست. به این معنا که به‌موجب اصل احتیاط، مقامات موظف‌اند عملیات اجرای قانون را به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی کنند که خطر کشته یا زخمی شدن هر انسانی توسط سازمان‌های مجری قانون و مقامات آن به حداقل برسد.

در نظام حقوق داخلی باید چهارچوبی برای استفاده از زور به‌ویژه استفاده از زور کشنده طراحی گردد و به مأموران پلیس آموزش داده شود. این قواعد باید با موازین حقوق بین‌الملل بشر منطبق باشد. مقامات دولتی باید تجهیزات لازم را در اختیار نیروهای پلیس جهت حفظ امنیت تجمعات قرار دهند و حتی‌الامکان از توسل به زور استفاده نشود. آموزش‌های لازم به نیروهای پلیس باید داده شود که تا حد امکان از زور استفاده نکنند.^{۴۸}

همان‌طور که گزارشگر ویژه در مورد اعدام‌های غیرقانونی، سریع یا خودسرانه نوشته است:

45. Committee Against Torture, Concluding observations on the fourth periodic reports of Turkey, CAT/C/TUR/CO/4, 2 June 2016, §15.

46. HRCtee, Concluding observations on the fifth periodic report of France, CCPR/C/FRA/CO/5, 17 August 2015, 15.

47. General Comment no. 37, para.97.

48. Ibid. 79.

«زمانی که موقعیتی پیش می‌آید که در آن استفاده از زور مورد توجه قرار می‌گیرد، اغلب برای نجات این وضعیت خیلی دیر است. در عوض، برای نجات جان انسان‌ها، تمام اقدامات ممکن باید توسط مقامات «بالادست» انجام شود تا از موقعیت‌هایی که تصمیم در مورد کشیدن ماشه گرفته می‌شود، اجتناب شود، یا اطمینان حاصل شود که تمام اقدامات ممکن برای اطمینان از اینکه اگر چنین اتفاقی بیفتد، آسیب به حداقل ممکن برسد، صورت پذیرد.^{۴۹}»

اصل احتیاط برای اولین بار توسط دیوان اروپایی حقوق بشر در رأی سال ۱۹۹۵ خود در پرونده مک کان اعلام شد. دادگاه اعلام کرد که «باید به دقت بررسی شود که ... علاوه بر آنکه استفاده از زور توسط سربازان جهت محافظت از افراد در برابر خشونت غیرقانونی می‌بایست متناسب باشد، بلکه حتی در عملیات ضد تروریستی نیز باید برنامه‌ریزی و کنترل لازم توسط مقامات انجام گردد تا استفاده مرگبار از زور تا حد ممکن کاهش یابد.»^{۵۰} به همین ترتیب، دادگاه بین‌المللی حقوق بشر اعلام کرده است که تناسب «به برنامه‌ریزی اقدامات پیشگیرانه نیز مرتبط است، زیرا مستلزم ارزیابی معقول بودن استفاده از زور است؛ بنابراین، تحلیل دقیق حقایق مفید است تا مشخص شود... آیا می‌توان از تخلفات با اجرای اقدامات کم‌ضرر جلوگیری کرد...»^{۵۱}

همچنین می‌توان با تجهیز مناسب نیروهای پلیس، با «تجهیزات دفاع شخصی مانند سپرها، کلاه ایمنی، جلیقه‌های ضدگلوله و وسایل حمل‌ونقل ضدگلوله» نیاز به استفاده از زور را از بین برد یا به حداقل رساند.^{۵۲} عدم ارائه تجهیزات دفاعی مناسب به سازمان‌های مجری قانون و مقامات ممکن است به این معنی باشد که یک دولت وظیفه احتیاط خود را نقض کرده است. به خصوص زمانی که این امر به‌طور اجتناب‌ناپذیر یا قابل پیش‌بینی منجر به استفاده از بیش از حد از زور می‌شود.^{۵۳}

در نظریه عام شماره ۳۷ نیز از دول عضو تقاضا شده است تا قبل از خریداری و استفاده از تجهیزات کمتر کُشنده (مانند ماشین آب‌پاش) در تجمعات مسالمت‌آمیز، دولت باید این موضوع را در معرض ارزیابی مستقل و شفاف قرار دهد تا مطابقت استفاده از این ابزار با قواعد و موازین حقوق بین‌الملل بشر، مشخص گردد. به‌ویژه باید این اطمینان حاصل شود که کمترین زیان و آسیب جسمی و روحی در نتیجه

49. Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christof Heyns, A/HRC/26/36, 1 April 2014, §63.

50. ECtHR, McCann et al v UK, Grand Chamber, Judgment, 27 September 1995, §194.

51. IAmCtHR, Nadege Dorzema et al v Dominican Republic, Judgment (Merits, Reparations, and Costs), 24 October 2012, §87.

52. 1990 Basic Principle 3

53. Casey-Maslen, Op. Cit. 7-10.

کاربرد این تجهیزات به افراد وارد خواهد شد. تجهیزات، از جمله سلاح‌های کم‌کشنده، تنها در صورتی باید تهیه شود که به اندازه کافی ظرفیت آموزش افسران به‌طور مؤثر در استفاده صحیح از آن وجود داشته باشد.^{۵۴}

قواعد و اصول راهنمای مشخص در مورد استفاده از تجهیزاتی مانند ماشین آب‌پاش و گاز اشک‌آور باید به نیروهای پلیس آموزش داده شود و این قواعد و موازین به‌صورت عمومی نیز منتشر گردد.^{۵۵} از این گونه سلاح‌های کم‌کشنده باید تنها در صورت توسل جمعیت به خشونت و دفاع پلیس از خود، استفاده شود. دولت باید نظارت کند که پلیس از این سلاح‌ها در موارد غیرمجاز استفاده نکند.^{۵۶} همچنین کمیته حقوق بشر بر این نکته تأکید دارد که در کنترل تجمعات تحت هیچ شرایطی از سلاح گرم خودکار استفاده نشود. سلاح‌های خودکار گرم، سلاح‌هایی هستند که بر آنها نظارت معنادار انسانی اعمال نمی‌شود.^{۵۷} در واقع، افراد پلیس باید به تجهیزاتی مانند سپر، کلاه ایمنی، لباس‌های ضد حریق و جلیقه‌های ضدگلوله به‌منظور کاهش نیاز آنها به استفاده از هر نوع سلاح، مجهز شوند تا در صورت نیاز از خود در برابر خشونت معترضان دفاع نمایند؛ بنابراین دولت موظف است تا منابع لازم مادی جهت تأمین و حفاظت از تجمعات را تأمین کند و در این حوزه، هزینه کند.^{۵۸}

۵- تحلیل قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری

مهم‌ترین قانون داخلی در زمینه توسل پلیس و سایر مأمورین مسلح در ایران قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری مصوب ۱۳۷۳/۱۰/۱۸ مجلس شورای اسلامی است. در اینجا مقررات مندرج در قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأموران نیروهای مسلح در موارد ضروری را تنها در موارد برگزاری تجمعات و استفاده نیروهای مسلح از سلاح برای مهار خشونت‌ها و کنترل تجمع را بررسی می‌کنیم.

مهم‌ترین و مرتبط‌ترین ماده قانون مذکور با موضوع اصلی مقاله حاضر ماده ۴ این قانون است. منطبق با شروط مقرر در ماده مذکور به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین در شرایطی مجاز است که نخست

54. General Comment no. 37, para. 81.

55. Ibid. 87.

56. Ibidem

57. Ibid. 88.

58. European Commission for Democracy Through Law, Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (Strasbourg; Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010), 84, 172.

اینکه پیش‌تر از وسایل دیگری مطابق مقررات استفاده شده و مؤثر واقع نشده باشد و دوم اینکه قبل از به‌کارگیری سلاح با اخلاص‌گران و شورشیان نسبت به به‌کارگیری سلاح اتمام‌حجت شده باشد. هرچند مقررات و شروط مذکور تا حدود بسیار زیادی واجد ابهام هستند لیکن تا حدود زیادی برآورنده شرط تناسب می‌باشند. منطبق با شرط اول، استفاده از سایر طرق قانونی و حداقلی در جهت حمایت از حقوق بشری و به‌خصوص حق حیات منطبق با ماده ۶ کنوانسیون حقوق مدنی و سیاسی مورد توجه قرار گرفته است و مطابق با قید دوم به اتمام‌حجت با شورشیان قبل از به‌کارگیری سلاح اشاره گردیده است که می‌توان آن را حمل بر هشدار اولیه به به‌کارگیری سلاح و در صورت عدم تأثیر، برهنه نمودن سلاح و نشان دادن آن و دادن مهلت زمانی مناسب به شخص یا اشخاص معترض مرتبط در جهت ترغیب ایشان به تمکین به قانون و سپس به‌کارگیری حداقلی آن با توجه به وظایف و مسئولیت‌های دولت در حفظ و حمایت از حقوق بشر نمود.

منطبق با تبصره ۱ ماده ۴، تشخیص ناآرامی‌های موضوع ماده مذکور تنها بر عهده رئیس شورای تأمین استان و شهرستان که استاندار یا فرماندار و در غیاب ایشان معاون سیاسی استاندار یا فرماندار است و در صورتی که فرماندار معاون سیاسی نداشته باشد بر عهده یکی از اعضای شورای تأمین نهاد است. این تبصره در تعارض کامل با شرط احتیاط قرار دارد چراکه شخصی که تجویز استفاده از سلاح را در ناآرامی‌ها می‌دهد در ابتدا می‌بایست دانش حقوقی لازم (به‌خصوص در زمینه حقوق بشر و حقوق بین‌الملل) را داشته باشد و پس از بررسی لازم و انجام تحقیقات مقتضی نسبت به تجویز استفاده از سلاح اقدام نماید. به نظر می‌آید اصلاح تبصره مذکور با این قید که تأیید تجویز استفاده از سلاح توسط عضو قضایی لازم باشد، ضروری است.

تبصره دوم ماده ۴ واجد پیش‌بینی قانونی لازم جهت شمول مقررات قانون نسبت به تمامی نیروهای نظامی است که جهت اعاده نظم و امنیت موضوع ماده ۴ مأموریت می‌یابند. این مقررره موجب جلوگیری از سوءاستفاده و یا خودسری نیروهای نظامی و شبه‌نظامی می‌شود که مسئول اولیه اجرای مقررات قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری هستند و در جهت نشان دادن تعهد دولت به رعایت حقوق بشر در تجمعات اعتراض‌آمیز ارزشی شایان دارد.

ماده ۵ قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری نیز در موضوع مقاله حاضر بسیار اهمیت دارد. منطبق با ماده مذکور مأمورین نظامی و انتظامی برای اعاده نظم و امنیت در راهپیمایی‌های غیرقانونی مسلحانه و ناآرامی‌ها و شورش‌های مسلحانه مجازند از سلاح استفاده نمایند.

تجویز استفاده از سلاح به نیروهای مسلح بسیار مخاطره‌برانگیز است و قید شروط ضرورت و تناسب در به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نظامی در چنین تجمعاتی بسیار ضروری است، زیرا در بسیاری از موارد امکان دارد استفاده و به‌کارگیری سلاح تنها توسط تعداد معدودی از تجمع‌کنندگان و یا معترضین باشد. حال استفاده از سلاح در چنین مواردی حق حیات سایر اشخاص را به مخاطره می‌اندازد و در تعارض کامل با تعهدات دولت است. در برخی موارد هم امکان دارد که اشخاص تنها سلاح با خود به همراه داشته باشند و از آن هیچ‌گونه استفاده‌ای ننمایند و فقط با انجام برخی اقدامات مسالمت‌آمیز بتوان ایشان را به تمکین از قانون وادار نمود. آنچه ذکر شد نشان می‌دهد که اصل احتیاط هم در نگارش و تصویب ماده فوق لحاظ نگردیده است و توسل تمامی امکانات جهت به حداقل رسانیدن کشته شدن انسان‌ها و حمایت از حق حیات ایشان در تجمعات و راهپیمایی‌ها مدنظر قرار نگرفته است.

نتیجه‌گیری

حق بر تشکیل، ساماندهی و برگزاری تجمعات مسالمت‌آمیز از مهم‌ترین حقوق جمعی بشر است که دولت‌ها علاوه بر تضمین حقوق شهروندان در استفاده از این حق از طریق قانون‌گذاری صحیح و مجازات قانون‌شکنان از طریق مقامات صالح قضایی، می‌بایست نیروهای اجرایی و به‌صورت خاص پلیس را در زمینه اجرای این حق بشری و حمایت از شهروندان در جهت بهره‌مندی حداکثری از آن آموزش داده و بدان پایبند نمایند. دولت‌ها همچنین متعهد هستند تا تمام تلاش خود را در زمینه قانون‌گذاری، اجرای قانون، آموزش و اقدامات قضایی به‌کار بندند تا سایر حقوق بشری افراد در تجمعات مسالمت‌آمیز و به‌صورت خاص حق حیات ایشان مورد حمایت حداکثری قرار گیرد و وضعیتهایی که در آن امکان از بین بردن، آسیب و یا تعدی به حق حیات اشخاص می‌گردد، به حداقل ممکن برسد که آن حداقل نیز می‌بایست در تطابق با سایر تعهدات دولت‌ها در زمینه حمایت از حقوق بشر باشد.

یک رویکرد مبتنی بر حقوق بشر باید پایه و اساس تمام اقدامات، فعالیت‌ها و برنامه‌های پلیس، از جمله اقدامات پلیس در تجمعات عمومی را تشکیل دهد. این امر مستلزم شناخت این موضوع است که پلیس مسئولیت دارد اقدامات معقول و مناسبی را برای توانمند ساختن مردم برای استفاده از حقوق خود اتخاذ کند، زمانی که مردم به دنبال ایفای چنین حقوقی هستند نباید بی‌رویه مداخله کند و همیشه باید به شیوه‌ای بی‌طرفانه عمل کند.^{۵۹} بر این اساس تمام مداخلات پلیس و نیروهای امنیتی در تجمعات

59. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, Human Rights Handbook on Policing Assemblies (Poland: Organization for Security and Co-operation in Europe, 2016).

باید با رعایت سه اصل ضرورت، تناسب و احتیاط صورت پذیرد که اصل احتیاط به‌عنوان اصل بالادستی توسط دولت (به معنای اعم) از طرق قانون‌گذاری، نیازسنجی و آموزش اعمال و اصول تناسب و ضرورت در زمان تجمعات توسط نیروهای آموزش‌دیده پلیس و سایر نیروهای حاضر در تجمعات مورد رعایت قرار می‌گیرد.

مواد ۴ و ۵ قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری مصوب سال ۱۳۷۳ مجلس شورای اسلامی، مهم‌ترین مواد قانونی است که در زمینه حمایت از حقوق بشری افراد و به‌ویژه حق حیات ایشان در تجمعات مسالمت‌آمیز در ایران قابلیت کاربرد و استناد دارد. از مهم‌ترین نقاط مثبت مواد مذکور می‌توان به تلاش قانون‌گذار برای نظام‌مند کردن و محدود کردن حداکثری استفاده از سلاح در تجمعات مسالمت‌آمیز اشاره نمود و همچنین تلاش قانون‌گذار در رعایت شروط تناسب و ضرورت در به‌کارگیری اسلحه و مهمات از مهم‌ترین نقاط عطف موجود در ماده ۴ قانون مذکور محسوب می‌گردد که بر اساس آن مأمورین مسلح تنها زمانی مجاز به استفاده از سلاح هستند که ضمن رعایت مواد دیگر قانون نخست اینکه پیش‌تر از وسایل دیگری مطابق مقررات استفاده شده و مؤثر واقع نشده باشد و دوم اینکه قبل از به‌کارگیری سلاح با اخلاگران و شورشیان نسبت به به‌کارگیری سلاح اتمام‌حجت شده باشد.

یکی از مهم‌ترین نکات قابل تأمل در زمینه حمایت از حق حیات افراد در تجمعات مسالمت‌آمیز گذاردن اختیار در تشخیص ناآرامی و استفاده از سلاح به یک شخص اعم از استاندار، فرماندار و هر یک از اعضای شورای تأمین بر خلاف مقتضیات اصل احتیاط است.

تجویز مطلق استفاده از سلاح در راهپیمایی‌ها و تجمعات غیرمسالمت‌آمیز به نیروهای نظامی منطبق با ماده ۵ قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری نیز بسیار تأمل‌برانگیز به نظر می‌رسد زیرا از یک سو تعریف درست و جامعی از راهپیمایی‌ها و تجمعات غیرمسالمت‌آمیز در قانون ارائه نشده است و قانون‌گذار تکلیف تجمعاتی که به تحریک نیروهای نظامی و یا دولتی به‌صورت غیرمسالمت‌آمیز درمی‌آیند را مشخص ننموده است و از سوی دیگر هم به نظر می‌رسد تنها می‌بایست حق استفاده و کاربرد سلاح به نیروهای نظامی فقط در مقابل افراد مسلحی داده می‌شد که علی‌رغم تلاش و استفاده از طرق مسالمت‌آمیز سلاح خود را بر زمین نگذارده باشند و با وجود هشدار به استفاده از سلاح نیز به خشونت و درگیری ادامه دهند. از این رو قید قیود ضرورت و تناسب در ماده مذکور بسیار ضروری می‌نماید.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اسلامی، رضا و محمدمهدی کمالوند، «چالش‌های آزادی اجتماعات در سیستم حقوقی ایران در پرتو نظام بین‌المللی حقوق بشر»، حقوقی بین‌المللی، ۳۱، ۵۰ (۱۳۹۳)، ۱۸۷-۲۲۲.

Doi: 10.22066/CILAMAG.2014.15803

ب) منابع خارجی

- Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990.

- Casey-Maslen, Stuart and Sean Connolly, Police Use of Force under International Law, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, Ch. III. <https://doi.org/10.1017/9781108186575>

- Casey-Maslen, Stuart. Use of Force in Law Enforcement and the Right to Life: The Role of the Human Rights Council, Switzerland, Geneva: Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2016.

- CCPR/C/GC/36, General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life.

- Commentary (a) on Art. 3, 1979 Code of Conduct; and Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christ of Heyns, A/HRC/26/36, 1 April 2014.

- Committee Against Torture, Concluding observations on the fourth periodic reports of Turkey, CAT/C/TUR/CO/4, 2 June 2016.

- ECHR, Shchiborshch and Kuzmina v Russia, First Section, Judgment, 16 January 2014.

- ECtHR, Bouyid v Belgium, Grand Chamber, Judgment, 28 September 2015.

- ECtHR, Nachova v Bulgaria, Grand Chamber, Judgment, 6 July 2005. European Code of Police Ethics, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001.

- European Commission for Democracy through Law. Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly. Strasbourg; Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010.

- HRC/RES/31/37, OP2, Human Rights Committee, General Comment no 35 on Article 9 (Liberty and security of person), CCPR/C/GC/35, 16 December 2014, §17.

- HRCtee, Concluding observations on the fifth periodic report of France, CCPR/C/FRA/CO/5, 17 August

- HRCtee, Suarez de Guerrero v Colombia, Views, Comm no R.11/45, 9 April 1981, Supp

No. 40 (A/37/40) at 137 (1982).

- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Human Rights Handbook on Policing Assemblies. Poland: Organization for Security and Co-operation in Europe, 2016.

- IACtHR, Nadege Dorzema et al v Dominican Republic, Judgment (Merits, Reparations and Costs), 24 October 2012, §85(iii).

- Moeckli, Daniel, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran & David Harris. International Human Rights Law. Oxford: Oxford University Press, 2010.

- Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christof Heyns, A/HRC/26/36, 1 April 2014, §66.

- Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christof Heyns, A/HRC/26/36, 1 April 2014.

- Rodley, Nigel & Matt Pollard. The Treatment of Prisoners under International Law. Oxford: Oxford University Press, 2009.

- The 1979 Code of Conduct for Law Enforcement Officials was adopted by UN General Assembly Resolution 34/169 of 17 December 1979.

- The Basic Principles were adopted by the Eighth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August to 7 September 1990.

